

LA CONSTRUCCIÓ DE LA HISTÒRIA LOCAL MEDIEVAL A TRAVÉS DE LES FONTS D'ARXIU

Ezequiel Gort Juanpere

La història local, pel que fa als temps medievals, és un tema que en general per ara és poc treballat més enllà d'estudis sobre aspectes concrets.

La raó per aquesta mancança pot ser en l'aparent dificultat de la lectura i de la interpretació dels documents; o bé el poc valor que es dona sovint a aquest tipus d'estudis, o potser és a causa de la poca documentació que es conserva en molts casos. Certament, se n'ha perdut bona part de la dels nostres pobles. La deixadesa, el desconeixement, o el pas de les guerres, entre altres causes, ha propiciat la pèrdua de molts documents. I això és un problema, de vegades molt greu, que en pot dificultar els estudis. Però precisament per ser poc estudiada, val la pena de dedicar-s'hi.

Aquí intentaré presentar, breument, alguns criteris sobre com es fa un estudi d'història medieval a partir de la documentació conservada als arxius locals.

D'entrada, una reflexió sobre el valor del seu estudi, perquè hi ha qui pensa que l'àmbit local és poc important i que és millor fer-lo a escala més gran, tot deixant el cas local només com a exemple puntual. En aquest sentit, el doctor Pere Anguera (que va ser professor d'història contemporània a la URV) assenyalava als alumnes que el valor d'un treball no és en l'àmbit estudiat sinó en el mètode emprat.

Comencem doncs dient alguna cosa del mètode i després veurem què podem trobar en la documentació d'un arxiu local.

El primer pas en tot estudi és resseguir la bibliografia existent. Bé, podeu dir: és que de la població que vull estudiar no hi ha bibliografia! O molt poca. Acostuma a passar. És que en cap cas no us heu de limitar a la bibliografia estrictament local, sinó també resseguir la comarcal i la general. Perquè convé, d'entrada, crear un marc sòlid de coneixement de l'època a estudiar a partir del qual poder bastir el vostre treball.

La bibliografia, a més, us pot donar o suggerir camins per on emprendre el vostre estudi, o com acotar-lo tant en el temps com en la temàtica que us interressi treballar, d'acord amb la documentació disponible.

La font bàsica de documentació la trobareu als arxius. I ho dic en plural, perquè per estudiar qualsevol localitat, no n'hi ha prou en consultar només l'arxiu de la població que voleu estudiar, i cal complementar-ho amb altres fonts. Així, si es vol fer un estudi d'una vila del Camp de Tarragona, també caldrà tenir present, almenys i segons el cas, la documentació dels arxius de Reus, de la Selva, de Tarragona i de Valls, o tots alhora. També de l'arxiu arxidiocesà de Tarragona, de l'arxiu Reial de Barcelona... I encara d'altres arxius segons el tipus d'estudi o del lloc que es vulgui fer.

Avui dia, arreu ja hi ha bastant documentació digitalitzada i és assequible per la xarxa, la qual cosa és evident que en facilita molt l'accés. Amb tot, però, la major part dels documents no hi estan i la consulta directa als arxius esdevé encara totalment indispensable.

Una vegada a les portes de l'arxiu, permeteu-me alguns consells pels neòfits:

Comenceu a treballar per l'arxiu local i, a mesura que aprofundi, anireu a les altres fonts segons que us porti la investigació.

Sempre cal fer un buidatge el més exhaustiu possible de les fonts a l'abast, dels documents.

La documentació d'arxiu no està disposada com la d'una biblioteca, no trobareu la informació en dossiers temàtics, sinó en sèries documentals que segueixen uns criteris funcionals. Per tant, en cercar la informació caldrà anar treballant les diverses sèries documentals.

Llegir un document és diferent que llegir un llibre. En un document no trobareu les coses explicades com si fos un llibre, perquè els documents no es van escriure per explicar-nos les coses a nosaltres, sinó per atendre les necessitats de la gent de l'època: Per exemple, per provar els drets i deures de les persones i de les institucions, etc.

El document presenta normalment, doncs, la informació en brut, llegir-lo vol dir interpretar-lo tot situant-lo sempre en el seu context i estudiant-lo no pas com un text aïllat, sinó dins el conjunt documental.

Per treure la informació que aporta un document sovint l'hem d'interrogar: és allò de preguntar-nos el què, com, quan, on, per què... i la contesta la podem trobar en el mateix document o en el conjunt dels documents estudiats. Els documents tenen una capacitat de resposta més enllà del seu text literal. Interpretar, doncs, pot ser com llegir entre línies, però també cal tenir cura a no forçar la lectura per evitar arribar a conclusions falses. Els documents diuen el que diuen, no el que a vegades ens agradaria que diguessin.

Hi ha més coses que caldria comentar, però només n'afegiré una altra. També cal tenir sempre en compte la datació dels documents que treballem per interpretar-los correctament, perquè a la baixa edat mitjana no usaven el mateix calendari que nosaltres. Fins a mitjan segle XIV tenien el calendari de l'Encarnació i a partir d'aleshores el calendari de la Nativitat. És a dir, el canvi d'any

es produïa en el primer cas el 25 de març i en el segon el 25 de desembre i no és el mateix a l'hora d'interpretar un document, per exemple, situar el mes de gener al començament o bé cap a finals d'any.

I quins tipus de documents podem trobar als arxius locals? I quina informació en podem treure d'aquests documents? Passem-ne a veure breument una mostra. Dir d'entrada que no a tots els arxius trobarem sempre els mateixos tipus de documents. S'hi poden trobar, entre altres els pergamins, els llibres d'actes, de clavaria, d'ordinacions, d'estimes...

Els documents més antics que trobareu arreu del Camp de Tarragona són pergamins, perquè el paper no es comença a introduir fins avançat el segle XIII. A partir de cap a 1300 l'ús del paper augmenta considerablement i aviat en són la majoria dels documents. Amb tot, el pergami seguirà utilitzant-se, per bé que per fer només aquells documents més importants, aquells que calia conservar. I en dir importants em refereixo a tots els nivells, els privilegis, però també a un nivell casolà, com poden ser les compravendes de cases o de terres, els testaments, els censals, etc. I s'utilitzaren fins a temps moderns, encara per tot el segle XVIII. Tot això ja ens diu que la informació que se'n pot treure és molt gran, i a la vegada molt dispersa. Privilegis, concòrdies, tot tipus de concessions feudals, documents notariais... Ara bé, el contingut més habitual dels pergamins són els censals. De fet, la gran majoria dels pergamins conservats, sobretot a partir del segle XV, ho són.

No sempre els pergamins que s'han conservat corresponen a documents originals, molt sovint es tracta de trasllats (i fins de còpies simples) posteriors, la qual cosa, en estar validats per notari, no els treu valor com a font documental.

Els llibres del Consell contenen les actes de les reunions dels consells de les universitats (avui en diríem dels ajuntaments). Són una font bàsica pel coneixement de l'època i de la vida local, perquè els consells tractaven de tots els temes que afectaven la vila des d'una perspectiva municipal. Amb tot, malgrat que acostumen a aportar molta informació, sempre caldrà completar-la amb l'ús d'altres fonts.

La gent es regia aleshores mercès els privilegis, les franqueses i les ordinacions. Saber el marc jurídic en què hom es movia és molt important i són una font, particularment pel que fa a les ordinacions, pel coneixement de la vida quotidiana de la població. Les ordinacions aporten informació sobre tots els aspectes de la vida diària de les persones i de l'organització local, tant pel que fa al govern com als diferents oficis (com els corredors de vi i d'oli, els oïdors, els carnisers, els flequers, els taverners, els mostassafs, els sagristans, els clavaris, els manobrers, els aiguaders, els hospitalers, els messeguers...), els costums del veïnat, els conreus, el mercat, els preus i les mesures, sense oblidar aspectes com els sanitaris, de policia, de defensa, etc.

Els llibres d'Ordinacions doncs, són una altra font bàsica que caldrà estudiar. Les ordinacions primerament es recollien en llibretes i més endavant, a mesura que l'entramat legal es feia més complex, es compilaren en llibres que arreu s'acostumen a conèixer pel color de la seva coberta (així, tenim el Llibre Verd, el Llibre Vermell) o bé per algun detall extern (el Llibre de la Cadena, el Llibre Ferrat...) i contenen les ordinacions i molt sovint els privilegis de la població.

Unes altres fonts indispensables per estudiar la societat medieval són les fiscals i les de comptabilitat. En aquest cas són els llibres d'Estimes, els llibres de Clavaria, etc.

Els llibres d'Estimes aporten una relació de tots els caps de casa de la població i dels seus béns amb el seu valor estimat, tant pel que fa a la casa com a les terres, i en aquest cas, especificaven no només el nombre de propietats, sinó també la seva localització al terme i els tipus de conreu. La qual cosa, més enllà del valor fiscal de cada propietat, avui ens proporciona informació sobre l'estructura agrària del terme i també una valuosa informació toponímica de l'època.

Pel que fa als llibres de Clavaria, registren tots els ingressos i pagaments de la universitat. Són interessants des d'un punt de vista fiscal, però també pel coneixement del dia a dia de la població.

Com aquestes, també es poden conservar llibretes particulars, aportant informació comptable, però també al mateix temps informació particular, cosa que permet aproximar-se a l'evolució familiar, i de vegades fins i tot aporten notícies de la vila que no trobem en altres fonts.

Encara es poden trobar altres fonts molt útils, com els capbreus, les àpoques, les almoines, etc.

Finalment, una altra font bàsica per conèixer el món medieval: la documentació notarial. En els volums de protocols es pot trobar tot tipus d'informació sobre la vida de les persones, tot allò que calia deixar-ne prova registral: compravendes de terres, de cases, d'animals, d'esclaus, de censals... també testaments, inventaris. Els inventaris *post mortem* són particularment interessants perquè ens permeten conèixer com eren les cases per dins, què hi havia, els mobles, els estris de treball, de cuina, la roba... També s'hi poden trobar actes feudals, preses de possessió, visites del senyor, ... i encara actes de consells generals de la vila...

Un conjunt documental que, amb el suport d'altres fonts (arxius parroquials, comarcals, etc.), us ha de permetre aprofundir en el coneixement local en els temps baix medievals.